बह्वृचकारिकायाम् "आद्याभ्युदयिकं श्राद्धं वृद्धिपूर्त्तेषु कर्मसु। पुंसः सवनसीमन्तलोकोपनयनेष्विह। विवाहे चानलाधेयप्रभृतिश्रौतकर्मणि। इदं श्राद्धं प्रकुर्वन्ति द्विजा वृद्धिनिमित्तकम्। अन्यैः षोडशसंस्कारश्रावण्यादिष्वपीष्यते। वाप्याद्युद्यापनादौ तु कुर्युः पूर्त्तनिमित्तकम्"। वोपदेवकालदर्शौ "सीमन्तव्रतचौलनामकरणान्नप्राशनोपायनस्नानाधानविवाहयज्ञतनयोत्पत्तिप्रतिष्ठासु च। पुंसूत्यावसथप्रवेशनसुताद्यास्यावलोकाश्रमस्वीकारक्षितिपाभिषेकदयिताद्यर्त्तौ च नान्दीमुखम्" यत्तु कामधेनौ "जलाशयप्रतिष्ठायां वृषोत्सर्गादिकर्मसु। वत्सराभ्यन्तरे पित्रोर्वृषस्योत्सर्गकर्मणि। वृद्धिश्राद्धं न कुर्वीत तदन्यत्र समाचरेत्" इति तत्र जलाशये वृद्धिश्राद्धस्य निषेधो न तु कर्माङ्गस्येति केचित्। अन्ये त्वस्य निर्मूलतामाहुः। श्राद्धकौमुद्यां निर्णयामृते च मात्स्ये "अन्नप्राशे च सीमन्ते पुत्रोत्पत्तिनिमित्तके। पुंसवे च निषेके च नववेश्म प्रवेशने। देववृक्षजलादीनां प्रतिष्ठायां विशेषतः। तीर्थयात्रावृषोत्सर्गे वृद्धिश्राद्धं प्रकीर्तितम्"। इदं चावश्यकं "वृद्धौ न तर्पिता ये वै पितरो गृहमेधिभिः। तद्धीनमफलं ज्ञेयमासुरो विधिरेव सः" इति शातातपोक्तेः। अत्र श्राद्धत्रयं पराशर आह "मातृश्राद्धं तु पूर्वं स्यात् पितॄणां तदनन्तरम्। ततो मातामहानां च वृद्धौ श्राद्धत्रयं स्मृतम्"। तत्कालमाह पृथ्वीचन्द्रोदये गार्ग्यः "मातृश्राद्धं तु पूर्वेद्युः कर्माहनि तु पैतृकम्। मातामहं चोत्तरेद्युर्वृद्धौ श्राद्धत्रयं स्मृतम्"। अत्राप्यशक्तौ स एव "पृथक् दिनेष्वशक्तश्चेदेकस्मिन् पूर्ववासरे। श्राद्धत्रयं प्रकुर्वीत वैश्वदेवं तु तान्त्रिकमिति" वृद्धमनुरपि "अलाभे भिन्नकालानां नान्दीश्राद्धत्रयं बुधः। पूर्वेद्युर्वै प्रकुर्वीत पूर्वाह्णे मातृपूर्वकम्"। अत्र "महत्सु पूर्वेद्युस्तदहरल्पेष्विति" गृह्यपरिशिष्टाद्यवस्था ज्ञेया। तच्च प्रातरेव "पार्वणं चापराह्णे तु प्रातर्वृद्धिनिमित्तकमिति" शातातपोक्तेः अत्र प्रातः शब्दः सार्द्धप्रहरपरः "प्रहरोऽप्यर्धसंयुक्तः प्रातरित्यभिधीयते" इति गार्ग्योक्तेरिति पृथ्वीचन्द्रः। इदं च पुत्रजन्मातिरिक्तविषयम्। तदाहात्रिः "पूर्वाह्णे वै भवेद्वृद्धिर्विना जन्मनिमित्तकम्। पुत्रजन्मनि कुर्वीत श्राद्धं तात्कालिकं बुधः" इति एतदनियतनिमित्तपरम् "नियतेषु निमित्तेषु प्रातर्वृद्धिनिमित्तकम्। तेषामनियतत्वे तु तदानन्तर्य्यमिष्यते" इति लौगाक्षिस्मृतेः। आधानाङ्गं नान्दीश्राद्धं त्वपराह्ण एव "आमश्राद्धं तु पूर्वाह्णे सिद्धान्नेन तु मध्यतः। पार्वणं वाऽपराह्णे तु वृद्धिश्राद्धं तथाग्निकम्" इति निर्णयामृते गालवोक्तेः "नान्दीमुखाह्वयं प्रातराब्दिकं त्वपराह्णतः" इति विष्णूक्तेश्च। इदं च मातृपितृमातामहादिक्रमेण नवदैवत्यं कार्य्यम्। तत्र मातामहाः सपत्नीकाः "वृद्धप्रमातामहप्रमातामहमातामहानां सपत्नीकानामिति" पृथ्वीचन्द्रोदये गारुडे गद्यरूपेण पाठात्। हेमाद्रौ शङ्खः "नान्दीमुखे सत्यवसू संकीर्त्यौ वैश्वदेविके" वृद्धपराशरः "नान्दीमुखेभ्यो देवेभ्यः प्रदक्षिणकुशासनम्। पितृभ्यस्तन्मुखेभ्यश्च प्रदक्षिणमिति स्मृतिः" यत्तु वृद्धवसिष्ठः "नान्दीमुखे विवाहे च प्रपितामहपूर्वकम्। नामसंकीर्त्तयेद्विद्वानन्यत्र पितृपूर्वकम्"। यच्च स्मृत्यर्थसारे "वृद्धसुरव्यास्तु पितरो वृद्धिश्राद्धेषु भुञ्जते"। इति यच्च गारुडे व्युत्क्रमप्रतिपादनं तच्च शाखान्तरविषयम्। "पितृभ्यः पितामहेभ्यः प्रपितामहेभ्यः" इति बह्वृचपरिशिष्टे कात्यायनेन चानुलोम्याम्नानात् पृथ्वीचन्द्रोदयेऽप्येवम्। यत्तु केचित् वृद्धिपदं पित्रादिषु प्रयुञ्जते तन्न "अनस्मद्वृद्धशब्दानामरूपाणामगोत्रिणाम्। अनाम्नामतिलाद्यैश्च नान्दीश्राद्धं तु सत्यवदिति" पृथ्वीचन्द्रोदये संग्रहोक्तेः न च निषेधादेव विधिः कल्प्यत इति वाच्यं प्रोष्ठपदीश्राद्धे प्रपितामहात् परेषां वृद्धपित्रादीनां देवतात्वान्नान्दीश्राद्धत्वसाम्येनेहापि तत्प्राप्तौ निषेधात् गोत्रनामादिनिषेधस्तु "शुभार्थी प्रथमान्तेन वृद्धौ संकल्पमाचरेत्" इत्युपक्रम्यानस्मद्वृद्धशब्दानामित्युक्तेः संकल्पश्राद्धपरः सपिण्डके तु सर्वं भवतीति प्रयोगपारिजातः। "गोत्रनामभिरामन्त्र्य पितृभ्योऽर्घ्यं प्रदापयेदिति" छन्दोगपरिशिष्टे तद्विधानात् यत्तु ब्राह्मे "पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः। त्रयो ह्यश्रुमुखा ह्येते पितरः परिकीर्त्तिताः। तेभ्यः पूर्वतरा ये च प्रजावन्तः सुखैधिताः। ते तु नान्दीमुखा नान्दी समृद्धिरिति कथ्यते" इति यच्च मार्कण्डेयपुराणे "ये प्रपितामहादूर्द्ध्वं ते तु नान्दीमुखाः स्मृताः" इति तज्जीवत्पित्रादित्रिककर्तृकवृद्धिश्राद्धविषयम्। तेन तस्येदमावश्यकम्। यत्तु विष्णुः "पितरि पितामहे प्रपितामहे च जीवति नैव कुर्य्यादिति" तद्दर्शादिविषयमिति कल्पतरुः। मदनपारिजातोऽप्येवम्। हेमाद्रिस्तु "नान्दीमुखानां श्राद्धं तु कन्याराशिगते रवौ। पौर्णमास्यां तु कर्त्तव्यं वराह-